

2. Бодалев, А.А. (2002). Психология общения: Избранные психологические труды. Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК». 256 с.

3. Вакуленко, О.В. (2005). Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості. Соціальний працівник. Вересень. С. 14-18

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ

УДК:159.99.543:2

*Горбатюк Марія Миколаївна,
студентка спеціальності 053 «Психологія»
другого (магістерського) рівня
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»*

Актуальність дослідження. Сім'я – це інститут соціалізації особистості дитини, саме в сім'ї вона отримує свій перший досвід взаємодії із соціумом. Дослідники визнають, що виховна функція є однією з головних, яка відображається на формуванні особистісних якостей підлітка, а порушення дитячо-батьківських стосунків веде до формування різних психологічних проблем і комплексів та порушень у соціалізації.

Короткий аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблеми міжособистісних стосунків в сім'ях, де виховуються підлітки, відображені в працях педагогів та психологів, зокрема Л. Виготського, Я. Коменського, Г. Костюка, П. Лесгафта, Д. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, М. Пирогова, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького та інших.

Проблеми оптимізації й гуманізації взаємовідносин між батьками, батьками і дитиною розглянуто в дослідженнях Т. Алексеєнко,

М. Боришевського, Н. Ватутіної, А. Дьяконової, Б. Кобзаря, В. Кравця, О. Савченко, В. Сенько, Н. Шевченко та інших.

Проблемою впливу батьківського відношення до дитини займалися такі дослідники як А. Петровський, А. Захаров, І. Балинський, В. Мясіщев та інші. Саме проблемі міжособистісних відносин в сім'ях з дітьми підлітками присвячені праці таких авторів як Т. Титаренко, Л. Джекона, А. Макаренко, П. Лесгафта, Б. Волкова та інші.

Мета наукової публікації полягає у теоретичному обґрунтуванні аналізі впливу батьківських стосунків на особистісний розвиток підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим, хто спеціально вивчав взаємозв'язок характеру сімейних взаємин та формуванням у підлітка позитивної Я-концепції, був М. Скотт Пек, який встановив прямий зв'язок між сімейною атмосферою та ступенем пристосованості, незалежності й самооцінки дитини. У подальших, в основному зарубіжних, дослідженнях були виділені численні ознаки сімейного життя, які впливають на формування самосвідомості дитини (О. Захаров, А. Співаковська та ін.).

Науковці відзначають, що на формування особистості підлітка впливають системні характеристики сім'ї, в якій він зростає, зокрема функціональні та дисфункційні взаємини батьків, оскільки вони, як правило, виступають найбільш важливими, значущими для дитини, відіграючи провідну роль у формуванні її центральних особистісних утворень. Більшість дослідників серед сімейних умов, які призводять до відхилень у розвитку підлітків, розглядають порушення міжособистісних взаємин подружжя, доводячи факт прямої залежності невротичного розвитку дитини з наявними конфліктами і неусвідомленими труднощами у подружніх взаєминах (Н. Максимова, А. Співаковська, Т. Яблонська та ін.).

Про формування такої дисфункції як «функціональна порожнеча» згадують Н. Максимова та А. Співаковська, вважаючи її характерною для соціально неблагополучних сімей, для яких притаманні порушення подружніх комунікацій та переважання неусвідомлюваних компонентів у мотивах

виховання, ригідність та відсутність прогностичності батьківських позицій. В результаті наявності психопатичних рис характеру або алкогольної чи наркотичної залежності у подружжя, один з батьків (або й обоє) перестають повноцінно виконувати свої сімейні функції, що створює «функціональну порожнечу» в процесі виховання. Це, в свою чергу, змушує дітей самостійно, з більшими зусиллями виробляти потрібні особистісні якості. В переважній більшості випадків, брак позитивної ідентифікації супроводжує особистість протягом усього життя, зумовлюючи негативні деформації розвитку, що мають системний характер (А. Співаковська).

С. Толстоухова наголошує на відсутності у сім'ях з порушеними стосунками ресурсів для самостійного розв'язання суперечностей та конфліктів, які породжують проблеми і вкорінюють неузгодженість у вихованні дітей, що особливо загострюється під час проходження ними прийняття підлітковості як фази життєдіяльності сім'ї. Така неузгодженість позбавляє підлітка певних соціальних орієнтирів, порушує його взаємодію з іншими членами соціуму, ускладнює процес ідентифікації як важливий механізм особистісного розвитку (Толстоухова, 2001).

Аналізуючи чинники асоціальної поведінки підлітків, Г. Фігдор визнає значну роль в її формуванні саме стосунків між батьками (Фигдор, 1995). Емоційна дистанція між членами сім'ї або надмірна включеність дитини в емоційні міжбатьківські процеси є варіантами дисфункції стосунків між батьками, напруженості їх емоційних стосунків, що деструктивно впливають на розвиток ідентичності та самосвідомості підлітка (Т. Яблонська).

У роботах С. Волікова та А. Холмогорової серед наступних сімейних чинників формування негативної Я-концепції дитини виокремлюються, зокрема: індукування батьками тривоги і недовіри до людей; велика кількість критики, в тому числі через прояв негативних емоцій. Перераховані вище фактори сімейного впливу ведуть до формування різних типів переконань дитини стосовно себе. Негативні переконання призводять до формування у підлітка тривоги і депресії, які актуалізуються, насамперед, в проблемних

ситуаціях. Конструктивне спілкування батьків є ознакою їх гармонійних стосунків, які в свою чергу сприяють розвитку і формуванню самосвідомості дитини (Н. Мак Вільямс). Батьки, які ясно і чітко пояснюють свою позицію, не беруться постійно інтерпретувати почуття і бажання підлітка, ставлять гнучкі обмеження його поведінки, формують тим самим у своєї дитини позитивне ставлення до світу і в той же час розуміння своєї власної індивідуальності, що має пряме відношення до процесів інтеграції та диференціації самосвідомості. Таке ставлення сприяє розвитку значущого особистісного конструкту – високій самооцінці.

Відомо, що образ «Я» може бути позитивним, амбівалентним або суперечливим і негативним. Підлітки з проблемних сімей характеризуються переважно неадекватною самооцінкою (завищеною або, навпаки, заниженою), яка сприяє формуванню негативних моральних якостей особистості та відхиленням у поведінці.

Відсутність підкріплень позитивного образу «Я» в сім'ї, гідних зразків ідентифікації призводять до негативних змін в образі «Я»: проблемний бездоглядний підліток перебуває у вкрай несприятливій позиції, що перешкоджає виробленню чітких моральних орієнтирів та критеріїв, вона, в свою чергу, доповнюється несприятливою ситуацією в школі, колективі однолітків, що провокує формування заниженої соціально-значущої самооцінки особистості.

Отже, говорячи про розвиток особистості підлітка під впливом батьківських стосунків, ми можемо константувати певні тенденції сприяння або пригнічення розвитку, насамперед, таких особистісних утворень: ціннісних орієнтацій, Я-концепції, актуалізації проблеми особистісного та професійного самовизначення. Відповідно до цього критеріями особистісного розвитку в підлітковому віці обрано (Фримен, 2001):

- 1) формування ціннісних орієнтацій;
- 2) становлення Я-концепції;
- 3) актуалізація проблеми самовизначення.

При цьому відзначимо, що відносно високі показники особистісного розвитку підлітка можливі лише за умови:

- 1) наявності сформованих зрілих та узгоджених ціннісних орієнтацій;
- 2) послідовної «Я-концепції»;
- 3) достатнього рівня актуалізації професійного самовизначення.

Відповідно за умов:

- 1) формування незрілих та неузгоджених ціннісних орієнтацій;
- 2) наявності несформованої Я-концепції;
- 3) низького рівня актуалізації професійного самовизначення, можна говорити про відносно середні або відносно низькі показники особистісного розвитку дитини підліткового віку.

Висновки. На розвиток особистості підлітка значний вплив мають системні характеристики сім'ї, в якій він зростає, оскільки вони, як правило, виступають найбільш важливими, значущими для дитини, відіграючи провідну роль у формуванні його центральних особистісних утворень: ціннісних орієнтацій; «Я-концепції»; актуалізації проблеми професійного самовизначення. Гармонійні або дисгармонійні взаємини батьків, відповідно, сприяють або пригальмовують особистісний розвиток підлітка.

Перспективами подальших досліджень може стати дослідження розвитку самосвідомості у підлітків з дисфункціональних сімей.

Список використаної літератури:

1. Толстоухова, С. В. (2001). Організаційно-педагогічні основи функціонування системи соціальних служб для молоді (Дис. канд. пед. наук) Інститут педагогіки АПН України. Київ.
2. Фигдор, Г. (1995). Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой. Москва: Наука. 382 с.
3. Фримен, Д. (2001). Техники семейной психотерапии. СПб.: Питер. 384 с.